

СОЦІОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СТРУКТУРІ КОМПЕТЕНТНІСНОЇ МОДЕЛІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ІНОЗЕМНОГО СТУДЕНТА

Кушнір І.М. (Харків)

У статті аналізується структура мовної особистості та подається компетентнісна модель міжкультурної мовної особистості іноземного студента.

Ключові слова: міжкультурна мовна особистість, комунікативна компетентність, соціокультурна компетентність.

Кушнір И.Н. Социокультурная компетентность в структуре компетентностной модели межкультурной языковой личности. В статье анализируется структура языковой личности и дается компетентностная модель межкультурной языковой личности иностранного студента.

Ключевые слова: межкультурная языковая личность, коммуникативная компетентность, социокультурная компетентность.

Kushnir I.M. The Social-Cultural Competence in the Structure of the Competent Model of the Inter-cultural Language Personality. The structure of the language personality has been analyzed and the competent model of the inter-cultural language personality of a foreign student has been described in this article.

Keywords: inter-cultural language personality, communicative competence, social-cultural competent.

Орієнтир європейської та світової спільноти на міжкультурну комунікацію та міжкультурну освіту зумовлює **актуальність** дослідження соціокультурної компетентності іноземних студентів вищих навчальних закладів України. Ще В. Гумбольдтом було зазначено, що мова – це частина культури, а Е. Сепіром було заявлено, що мова не існує поза культурою, тобто поза соціально наслідуваною сукупністю практичних навичок та ідей, що характеризують наш спосіб життєдіяльності [3: 185]. Спираючись на дослідження В.В. Воробйова, Є.М. Верещагіна, І.О. Зимньої, Ю.М. Караулова, В.Г. Костомарова, О.Д. Митрофанової, Ю.Є. Прохорова, В.М. Шаклеїна, можна стверджувати, що навчання іноземної мови повинне відбуватись невід'ємно від вивчення іноземної культури, у зв'язку з цим формування соціокультурної компетентності іноземних студентів є обов'язковим аспектом навчання російської мови як іноземної. Вивченню проблем взаємозв'язку іноземної мови та іншомовної культури на засадах різних педагогічних підходів було присвячено роботи М. Байрама, В. Біблера, А. Вартанова, Д. Зинов'єва, О. Кавнатської, О. Коломіної, Л. Кузьміної, Р. Ладі, С. Ніколаєвої, В. Сафонові, С. Севігон, П. Сисоева, О. Солодкої, Г. Томахіна та ін. Але одним із головних напрямків теорії міжкультурної освіти є формування культурно-мовної особистості, яка корелює зі структурами різних типів гуманітарного знання: мовного та культурного, знання рідної, державної та іноземної мов і культур.

Метою даної статті є визначення місця соціокультурної компетентності іноземних студентів у структурі компетентнісної моделі мовної особистості. Загальноприйнятою є думка про те, що у процесі вивчення іноземної мови формується мовна особистість іноземного студента, яку ще Ю.М. Караулов визначив як вторинну мовну особистість. Відповідно до теорії Караулова, *мовна особистість* – це особистість, що проявляє себе у мовленнєвій діяльності, має характер, зацікавлення, соціальні та культурні переваги й установки, володіє сукупністю знань та уявлень і являє собою представника певної мовної спільноти. Описуючи мовну особистість, Ю.М. Караулов виділяє її структуру, що складається з трьох рівнів: вербально-прагматичного (нульового), лінгвокогнітивного (або тезаурусного) та прагматичного, що регулює соціально-групову поведінку людей. До того ж вчений зазначає, що власне мовна особистість починається з першого, тобто з тезаурусного рівня, тому що тільки починаючи з цього рівня стає можливим індивідуальний вибір, особисте віддання переваги тому чи іншому поняттю, надання статусу більш важливого у суб'єктивній ціннісній ієрархії, тоді як нульовий рівень (рівень слова) сприймається кожною мовною особистістю як існуюча даність [1:53].

Виділені вченим рівні мовної особистості складають структурну модель, що на кожному рівні створюється ізоморфно, зі специфічних типів та елементів: одиниць відповідного рівня, відношень

між ними та стереотипних їх об'єднань, властивих кожному рівню комплексів. І.Б. Ігнатова розглядає рівні мовної особистості іноземних студентів, що вивчають російську мову як іноземну [1: 57–59].

На “нульовому”, *вербально-семантичному* рівні організації мовної особистості відбувається опанування іноземними студентами системно-структурними зв'язками мови, завдяки яким у студентів формуються вміння ідентифікувати висловлювання або текст як продукт мовленнєвої діяльності. Зв'язок між вербально-семантичним і тезаурусним рівнями моделей мовної особистості студента-іноземця зумовлено тим, що сприйняти та зрозуміти якесь висловлення означає “пропустити” його крізь свій тезаурус, співвіднести зі своїми знаннями та віднайти відповідне його змісту місце у мовній картині світу. Одиниці *лінгвокогнітивного* рівня – поняття, ідеї, концепти – складаються у кожній мовній особистості у більше чи менше упорядковану, систематизовану “картину світу”, яка відображає ієрархію цінностей. Лінгвокогнітивний рівень упорядкування мовної особистості та її аналізу передбачає розширення значення і перехід до знань, тобто охоплює інтелектуальну сферу особистості. Тезаурусні зв'язки, що відображають у вербальній формі зафіксований у пам'яті студентів минулий індивідуальний досвід (мовний та лінгвокогнітивний), який активно використовується у практичній діяльності студентів. Третій рівень – *прагматичний (мотиваційний)* – заключає у собі цілі, мотиви, інтереси, настановлення й інтенціональності. У якості одиниць тут виступають не мовно-орієнтовані структурні елементи – слова, і не гностично-орієнтовані структурні елементи тезауруса – концепти, поняття, дискрептори, одиниці прагматичного рівня, орієнтовані на прагматику, і на цьому рівні проявляються у комунікативно-діяльнісних потребах особистості. При цьому автор вважає, що назвати їх тільки комунікативними неправомерно, оскільки в чистому вигляді таких потреб не існує: особистісні так, як і більш масштабні суспільні потреби диктуються екстрапрагмалінгвістичними причинами. Відношення між одиницями прагматичного рівня задаються умовами сфери спілкування, особливостями комунікативної ситуації і виконуваних студентами комунікативних ролей. На прагматичному рівні мовна особистість (як об'єкт дослідження) зливається з особистістю у самому загальному вигляді, глобальному соціально-психологічному значенні.

Виявлені Ю.М. Карауловим рівні мовної особистості складають собою модель первинної мовної особистості, у процесі ж вивчення іноземної мови формується вторинна мовна особистість, рівні якої дещо відрізняються, як справедливо зазначила І.Б. Ігнатова, від первинної. Таким чином, можна окреслити структуру вторинної мовної особистості, яка формується у процесі вивчення іноземної мови: 1) вербально-семантичний – іноземні студенти оволодівають структурно-семантичними зв'язками (лексико-граматичними) нерідної мови; 2) тезаурусний – поняття, ідеї, концепти складаються у вторинну мовну картину світу, та відбивають ієрархію загальнолюдських цінностей; 3) прагматичний – рівень використання лексико-граматичних зв'язків та складених понять, концептів, ідей у процесі комунікації. Якщо процес навчання мови відбувається невідривно від осягнення її культури, то у процесі мовної підготовки іноземних студентів відбувається формування міжкультурної мовної особистості.

Формування міжкультурної мовної особистості як кінцевої мети навчання іноземної мови на сучасному етапі відбувається в умовах упровадження Болонської системи освіти. Переорієнтир навчального процесу вищих навчальних закладів України на результат, відповідно до вимог Болонського процесу, потребує переорієнту концепції мовної освіти на *формування* не просто міжкультурної мовної, а *компетентної міжкультурної мовної особистості*, а саме: на формування комунікативної компетентності іноземного студента як найвищого, прагматичного рівня мовної особистості.

О.М. Шукіним на базі робіт російських методистів було описано структуру комунікативної компетенції [4: 17–19].

Комунікативна компетенція – здатність користуватись мовою як засобом спілкування, брати участь у мовленнєвій діяльності відповідно до цілей і ситуації спілкування у рамках обраної сфери діяльності. В основі комунікативної компетенції закладено отримані у процесі навчання і практичній діяльності знання, навички, уміння, які забезпечують можливість брати участь у мовленнєвому спілкуванні, у його різновидах: *рецептивних* (слухання, читання) і *продуктивних* (говоріння, письмо).

Лінгвістична (мовна) компетенція означає сукупність знань про одиниці мови та вміння такими одиницями користуватись для висловлювання своїх думок і розуміння думок інших людей. За Н. Хомським – це здатність розуміти та продукувати безмежну кількість вірних у мовному відношенні

передбачень за допомогою засвоєних мовних знаків і правил їх поєднання між собою. У складі лінгвістичної компетенції можуть бути виділені фонологічна, лексична, граматична компетенції.

Мовленнєва компетенція передбачає знання способів виразу думок за допомогою засобів мови, що забезпечує можливість організовувати та здійснювати мовленнєву дію (реалізувати комунікативний намір) і за допомогою цього розуміти думки інших людей та висловлювати особисті в усній та писемній формі в різноманітних ситуаціях спілкування. Мовленнєву компетенцію деякі дослідники також називають *соціолінгвістичною*, намагаючись підкреслити вміння обирати необхідну лінгвістичну форму і спосіб виразу, що властиве володарю такої компетенції, у залежності від умов мовленнєвого акту: ситуації спілкування, комунікативних цілей та наміру комуніканта, соціального статусу партнера.

Соціокультурна компетенція передбачає знання національно-культурних властивостей країни, мова якої вивчається, правил мовленнєвої та немовленнєвої поведінки у типових ситуаціях спілкування, особливостей етикету носіїв мови та вміння здійснювати свою мовленнєву поведінку відповідно до цих знань. Поняттю соціокультурної компетенції близькі поняття країнознавчої, лінгвокраїнознавчої, лінгвокультурологічної, полікультурної та міжкультурної компетенції, які нерідко можна зустріти у науково-методичній літературі, що підкреслює різні сторони мови, якої навчаються, та її культури.

Соціальна компетенція має прояв у бажанні та вмінні розпочинати комунікацію з іншими людьми, умінні орієнтуватись у ситуації спілкування та моделювати висловлювання відповідно до комунікативного наміру мовця і можливостями співрозмовника. Цей різновид компетенції також називають *прагматичною*, намагаючись підкреслити властиве учасникам спілкування вміння обрати найбільш ефективний спосіб вираження думки залежно від умов спілкування та поставлених цілей.

Дискурсивна компетенція означає знання правил побудови зв'язного усного або письмового повідомлення – дискурсу, уміння будувати таке повідомлення з окремих речень, а також уміння розуміти повідомлення у чужому мовленні. У навчально-професійній сфері спілкування найчастіше використовуються такі типи дискурсів: доповідь, повідомлення, участь в обговоренні, розпитування.

Предметна компетенція – це знання інформації з теми спілкування, що дозволяє орієнтуватись у змістовному плані спілкування певної сфери діяльності.

Якщо, як зазначив О.М. Щукін, розвести поняття *компетенції* (як комплексу знань, навичок, умінь, здобутих людиною, у тому числі у процесі навчання мови, які складають змістовний компонент її діяльності) і *компетентності* (як властивостей особистості, що визначають її здатність до діяльності на основі відповідної компетенції) [4: 15], то можна сказати, що комунікативну компетентність складають лінгвістична, мовленнєва, предметна, дискурсивна компетенції та соціокультурна і соціальна компетентності.

Отже, зіставивши структуру мовної особистості Ю.М. Караулова і мовної особистості іноземних студентів І.Б. Ігнатової та структуру комунікативної компетентності О.М. Щукіна, можна окреслити структуру міжкультурної мовної особистості (Рис. 1).

КОМПЕТЕНТІСНА МОДЕЛЬ
МІЖКУЛЬТУРНОЇ МОВНОЇ
ОСОБИСТОСТІ

У процесі навчання російської (української) мови іноземними студентами відбувається формування міжкультурної мовної особистості останніх, при чому на кожному рівні послідовно формуються певні компетенції та компетентності (як показано на малюнку). Соціокультурна компетентність формується відповідно на лінгво-когнітивному рівні міжкультурної мовної особистості іноземних студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Игнатова И.Б. Структура языковой личности в лингводидактическом аспекте / И.Б. Игнатова // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі: Міжпредметні зв'язки. – Вип. 13. – Харків, 2008. – С. 54–61.
2. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 264 с.
3. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир. – 2-е изд. – М. : Изд. группа “Прогресс”, 2001. – 656 с.
4. Щукин А.Н. Компетенция или компетентность: Взгляд методиста на актуальную проблему лингводидактики / А.Н. Щукин // Рус. яз. за рубежом. – 2000. – № 5. – С. 14–20.

© І.М. Кушнір, 2009